

دستورالعمل دینی استبدادزدایی

بررسی راهکارهای کتاب **تنبيه الامه و تنزيه المله** برای مشروطه

دارایی‌های نوع متعلق به تمامی افراد یک جامعه است و تفاوت تولیت با مالکیت در این امر است که متولی برخلاف مالک، حق دخالت سرخود و بی‌نیاز از پاسخ‌گویی را ندارد. ضمن آن که متولی باید امین و عادل و تصرف وی در وقف تابع مصلحت مورد اجماع عقلا باشد. در نتیجه چنین رویکردی، نائینی ولایتی و محدود بودن حکومت را ضروری دین می‌داند که بنابر تغییرات زمان از صدر اسلام دچار قلب شده و جای خود را به استبداد داده و آن چه در دید او این محدودیت را تضمین می‌کند، عصمت است که می‌تواند ضامن آزادی و مساوات باشد. بنابراین عالی‌ترین درجه دولت محدود در دولت معصوم شیعه و سپس خلافت آرمانی اهل سنت و نه خلافت تاریخی آن‌ها یافت خواهد شد. با این حال در غیاب معصوم او حکومت انجمنی مبتنی بر نهادهای قانونی که افراد در قالب آن امکان مشارکت برای استیفای حقوق خود داشته باشند را برای اداره امور توصیه می‌کند و عقیده دارد چنین حکومتی به جهت محدودیت به حکومت معصوم نزدیک‌تر است و بیان می‌دارد، هر آن کس که شهادتین به زبان آورده است، وظیفه دارد که حکومت تحکیمه را به ولایتیه تبدیل کند. فصل دوم کتاب معطوف بر توضیح همین وظیفه در عصر غیبت است.

وجوب سلطنت مشروط

فصل دوم وی با تأکید بر اهمیت تمدن در نیل به پیشرفت بیان می‌دارد که تمدن، تمدن است و معطوف به اسلام و غرب یا مؤمن و ملحد نیست و در زمان، مکان، جغرافیا و تاریخ نیز نمی‌گنجد. «صنعت تمدن» آزادی و برابری افراد جامعه را ضمانت می‌کند و از استبداد و بردگی و نابرابری جلوگیری می‌کند و نمی‌توان به خواست فرد یا جامعه‌ای چیزی در خارج تمدن را بر آن عارض ساخت. سپس نتیجه می‌گیرد که علت تفوق غرب رواج تمدن در نزد آنان و علت عقب‌ماندگی مسلمانان زوال آن است که پذیرش استبداد، اسارت و نابرابری را میسر می‌سازد.

در فصل سوم «تنبيه الامه» نویسنده تلاش می‌کند تا تحدید حکومت در قالب مشروطه را مورد بررسی قرار دهد. به عقیده نائینی بنابر حقیقت حکومت اسلامی، ملت می‌تواند در امور نوعی به عقلائی امت

قرمزی هستند، اما گروه دوم چون چنین محدودیتی ندارند خود ادعای الوهیت می‌کنند. نائینی در نهایت مهم‌ترین عامل در مهار استبداد را بر پایه‌ی «آگاهی و مقاومت شهروندان» قرار می‌دهد.

به عقیده او آزادی مفهومی مظلوم و غصب‌شده در سرزمین‌های اسلامی است که استبداد دینی با تقلیل آن به بی‌بندوباری این واژه را خالی از مفهوم ساخته و نوعی از آزادی‌گرایی را در میان مسلمانان پدید آورده است. در چنین شرایطی آزادی به معنای رهایی از بردگی جائران که در مرکز کتاب و سنت بود، به بدعت تعبیر شد و استبداد که خود بدعتی آشکار بود، مبدل به یک اصل شد. واژه دیگری که در کنار آزادی مورد تحریف واقع شده، «برابری» است و آن را بیشتر به معنای تساوی مسلمانان در حوزه‌های خصوصی نظیر ارث، نکاح و دیه تعبیر کرده‌اند. حال آن که به گفته نائینی برابری سیاسی همواره وجه همت پیامبر(ص) و حضرت علی(ع) بوده است.

حکومت در اندیشه نائینی

نائینی در مقصود خود از سلطنت در واقع به مفهوم مدرن حکومت نظر دارد که از نهادهای گوناگون و قانون اساسی مناسب برای حکمرانی برخوردار است. به باور نائینی ماهیت حکومت امانت‌داری نوع است و امور نوعی را معادل با امر سیاسی قرار می‌دهد. در این تعریف تفاوتی میان حکومت حقه یا عصبی وجود ندارد و برای تمایز قائل شدن این دو در اندیشه نائینی از دو اصطلاح صحیح و اعم استفاده می‌شود. که حکومت صحیح عمدتاً بر مبنای حکومت در نزد شارع و عقلاء است و ضمن امانت‌داری نوع به برقراری نظم و انجام وظایف خود در نگرهبانی نیز می‌پردازد. حال آن که دیدگاه اعمی حکومت را چه کامل و چه ناقص به هر حال حکومت تلقی می‌کند و میان استبدادی و مشروطه یا ولایتی و تملیکی بودن آن تفاوتی قائل نمی‌شود.

نائینی در فصل اول برای توضیح نظریه دولت و دولت محدود، مفهوم «وقف» را به خدمت می‌گیرد. وی در حقیقت امور نوعی (امور مشترک جامعه اسلامی) را به وقف و حکومت را به تولیت آن تشبیه می‌کند و بر این اساس عقیده دارد همه افراد حق مشارکت در اداره آن را دارند چرا که

سمیرا در دشتی

روزنامه‌نگار

فقه سیاسی شیعه در دیدگاه بسیاری با کتاب «تنبيه الامه و تنزيه المله» نوشته میرزا محمدحسین نائینی شناخته می‌شود. از زمان نگارش این کتاب ارجاعات بیشماری به آن داده شده و پژوهش‌گران و صاحب‌نظران نیز تعدادی شرح و حاشیه بر آن نگاشته‌اند اما دشواری و دیر ادراکی این متن نسبتاً کوتاه در کنار اهمیتش موجب شده که راه برای مطالعه و پژوهش در باب آن همچنان باز باشد و فقها، علما و پژوهش‌گران علاقه‌مند را به تفحص بیشتر فرامی‌خواند. از سوی دیگر هر چه شمار پرسشهای جهان اسلام در رابطه با نسبت سیاست با دینداری بیشتر می‌شود، خوانش مجدد این متن و نوع دریافت بدیع و آزاداندیشانه آن اهمیت می‌یابد.

عنوان کامل این کتاب را «تنبيه الامه و تنزيه المله في لزوم مشروطيه (دستوریه) أفراد الامه و ترقية المجتمع» آورده‌اند و نام اختصاری آن یعنی «تنبيه الامه و تنزيه المله» به معنای آگاهی دادن به مسلمانان در خصوص معایب استبداد و تنزیه و دور ساختن نسبت استبداد از شریعت حضرت محمد(ص) و به نوعی دفاع از دین اسلام در برابر اتهام استبداد دینی است. این کتاب برای نخستین بار در سال ۱۳۲۷ق/۱۲۸۷ش در بغداد به زبان فارسی و در ۹۵ صفحه منتشر شد. انتشار آن از این حیث حائز اهمیت است که هم خود نویسنده آن به لحاظ علمی و فقهی در زمان خود صاحب اهمیت بوده است و هم توسط علمای زمان چون آخوند خراسانی و ملاعبدالله مازندرانی تأیید و ستایش شده و به علاوه از زمان نگارش به تناسب زمان و در قالب پژوهش‌های مختلف مورد توجه و رجوع قرار گرفته است.

مفهوم استبداد و آزادی

یکی از وجوه اهمیت کار نائینی در پرداختن به «استبداد و آثار شوم آن» که با الهام از قرآن آن را «شجره خبیثه» می‌نامد، است. نائینی استدلال می‌کند که میان دین و استبداد رابطه‌ای سلبی وجود دارد و معتقد است که حکومت‌های دین‌باور بنابر ضروریات خود دارای خطوط

پژوهشی در اندیشه سیاسی نائینی

- سید جواد ورعی
- دبیرخانه مجلس
- خبرگان رهبری
- ۱۷۶ صفحه

کتاب به دنبال استخراج اندیشه سیاسی «محمدحسین نائینی» از میانه آثار او به ویژه کتاب «تنبيه الامه» است. در این اثر تلاش شده ضمن ارائه مبانی و محکمت اندیشه سیاسی نائینی، پاره‌ای از نسبت‌هایی که به او داده می‌شود نیز مورد بررسی قرار گیرد. همچنین مهم‌ترین موضوعات مطرح در اندیشه سیاسی نائینی مورد بحث قرار گرفته و با دیدگاه مشروطه‌خواهان و مشروطه‌خواهان غرب‌گرا مقایسه شده است.

حکومت دینی در اندیشه نائینی

- مهدي ابوطالبی یزدی
- انتشارات تکامل
- اندیشه
- ۳۲۰ صفحه

کتاب در حقیقت شرحی کمتر شناخته‌شده بر رساله «تنبيه الامه و تنزيه المله» است که در خلال آن به زوایای مختلف حیات آیت‌الله نائینی می‌پردازد. سپس به سراغ «تنبيه الامه» می‌رود و تقریظ آخوند خراسانی و ملاعبدالله مازندرانی می‌آورد و سرنوشت و چاپ‌های مختلف کتاب را نیز معرفی می‌کند. در بخش سوم اثر که بخش عمده آن را شامل می‌شود، شرح مفصلي بر کتاب نائینی نوشته و حدود و میزان حکومت، موضوع مشروطه و تهدید سلطنت را از دیدگاه وی توضیح می‌دهد.

مرجعیت در عرصه اجتماع و سیاست

- محمدحسین
- منظورالاجداد
- شیرازه
- ۵۶۸ صفحه
- ۸۰ هزار تومان

رابطه میان دین و دولت همواره در طول تاریخ مورد توجه بوده است اما برای شیعیان در تاریخ معاصر دین هر چه بیشتر نسبت‌های خود را با سیاست آشکار کرد. کتاب مجموعه‌ای است از اسناد و گزارش‌های دولتی درباره آیات عظام میرزا محمدحسین نائینی، سیدابوالحسن اصفهانی، حاج آقا حسین قمی و... و در خلال گزارش‌های آن می‌توان نقش مرجعیت تقلید را در طول تاریخ معاصر ایران مورد ارزیابی قرار داد.